

Om bygningsarkæologien i arkitektfagets uddannelse og praksis

Af Lars Nicolai Bock

1. Baggrund

Denne artikel bygger på undertegnede indtryk og erfaringer gjort gennem tre årtier som aktør i arkitektfaget. Erfaringerne stammer i særlig grad fra såvel praksis som undervisning indenfor fagområdet Arkitektonisk Kulturarv – et felt der rummer bevarings- og udviklingsarbejde på flere skalatrin spændende fra enkeltbygninger, over sammenhængende bygningsanlæg og bydele, til hele byer og kulturlandskaber. Fagområdet, der i dag på Arkitektskolen Aarhus betegnes Arkitektonisk Kulturarv, var tidligere benævnt Restaurering, By- og Bygningspleje.

I arbejdet med arkitektonisk kulturarv er man både som praktiserende arkitekt, som underviser og som forsker i tæt berøring med en del andre fag og fagområder – det være sig såvel akademiske som praktiske fag. Artiklen søger at redegøre for egne iagttagelser og opfattelser, der på sin vis også fremtræder som »partsindlæg« i den kontinuerlige arkitektfaglige debat, hvor forskellige opfattelser af »arkitektroller« i samfundet brydes. Det følgende er altså hverken en videnskabelige redegørelse for *bygningsarkæologien i arkitektfagets teori og praksis* eller en historisk redegørelse for bygningsarkæologien i arkitektfaget, men snarere et forsøg på at beskrive et arkitektfagligt områdes udvikling og situation her og nu. Det er en form for rapport fra en »restaureringsarkitekts udsigtstårn«, i hvilken det vil blive forsøgt at beskrive

hvordan bygningsarkæologien trives i arkitektfaget lige nu – kort ind i det nye årtusinde.

Betegnelsen bygningsarkæologi peger egentlig på en fagdisciplin, der særligt bestrides af uddannede arkæologer. Samtidig afslører ordets to dele, at der særligt er tale om arkæologi i forbindelse med bygninger. Ordet afslører ikke i sig selv, om der er tale om nuværende eksisterende bygninger beliggende synligt for øjet i byer og kulturlandskaber, eller om der er tale om bygningsfragmenter, der ligger skjult – f.eks. under jorden, og som kun kan opleves og undersøges via udgravninger eller frilægninger. Ordet bygningsarkæologi fortæller heller ikke i sig selv hvilke tidslige perioder der er relevante for begrebet eller fagdisciplinen. Er der kun tale om bygninger af en vis alder, eller kan der også være tale om nyere anlæg og bygninger? Begrebet arkæologi forventes dog i en traditionel forståelsesramme dog særligt at være forbundet med en (bygnings)historisk udvikling af en vis kompleksitet og over et vist spænd af tid. Hvis dette ikke er tilfældet, er den arkæologiske undersøgelse uden særlig mening.

2. Tværfaglighed og flerfaglighed – genstandsfelter og samarbejder

En række forskellige fag arbejder med at udføre undersøgelser i forbindelse med bevaring, udvikling og dokumentation af kulturarven, og flere af disse fag

arbejder specifikt med den arkitektoniske kulturarv – ofte særskilt og ind imellem i tværfaglige samarbejder. Selv om begreber som *bygningsarkæologi* og *bygningsstudier* særligt peger på det bygningsmæssige, omfatter de forskellige fags undersøgelsesområder samlet set såvel bygninger, byer og kulturlandskaber. Alle skal trin af vores kulturskabte fysiske miljø er med fra detaljen til større helheder. Genstandsfeltet og interessen for samme kan opfattes, forstås og beskrives på forskellig vis. Artiklen her vil ikke gå i dybden med dette, men dog konstatere at interessen for historiske objekter, undersøgelsen af dem og bevaringen af samme gennem historien kan tillægges forskellige motiver – motiver der kan hævdes at have påvirket fokus, indsats og metoder på forskellig vis.

I arkitektfagets interesse for undersøgelse og bevaring vil man i »bevaringsverdenen« kunne iagttage at det oftest særligt er objekter i en dansk kultursammenhæng, der er i fokus. Det samme synes at gælde for mange af de forskellige fag som arkitektfaget samarbejder med. Dette forhold kunne give det indtryk, at bevaringsbestræbelser og undersøgelser i forbindelse hermed har et særligt nationalt formål!

Imidlertid er det undertegnede påstand, at de metodiske principper, der bringes i anvendelse (eller måske snarere viljen der ligger bag udviklingen af dem), i mange betydninger også er gældende eller nyttige i forbindelse med internationale arbejder. Det at frembringe viden og dokumentation gennem undersøgelser er altså ikke i sin natur forbundet med en form for national tænknin, men snarere med et »overnationalt« og ideelt videnskabeligt ønske om at bidrage til alle kulturers viden om både egen og andres kultur. Dermed udvides genstandsfeltet kontekstuel men ikke nødvendigvis den fornødne viden og kunnen til at beherske opgaven.

Fig. 1. Opmålinger på stedet hænger nøje sammen med de bygningsarkæologiske undersøgelser, idet man ved at tilbringe tid i bygningen for mulighed for at åbne øjnene for de historiske spor der måtte være. På billedet ses Nicolai Berg Andersen og Gustav Kragh-Jacobsen i færd med at opmåle et Pakhus i Norderstrasse 74 i Flensburg. Foto LNB 2010.

De forskellige fag og fagområder har hver deres særlige uddannelse, traditioner og rammer for udfoldelse. De praktiserer oftest hver for sig, men til tider også sammen i forbindelse med de samme undersøgelsesobjekter – dog ofte med væsensforskellige emner og fokus. Middelalder- og renæssancearkæologer, klassisk orienterede arkæologer, konservatorer, historikere, kunsthistorikere, arkitekter og flere endnu orienterer sig mod fortiden og nogle især mod de fysiske bevarede dele af den. For de fleste af fagene er det jo naturligvis oplagt, at det er sådan, når nu hele fagets idé og indhold udspringer af erkendelsen af, at der er noget, der hedder historie, at historien kan aflæses via fysiske genstande, og at dette er interessant og betydningsfuldt. I denne artikel er det imidlertid arkitektfagets forhold til det at studere historiske bygninger, der skal omtales og diskuteres.

3. Bygningskunstneren og bygningsarkæologen

For arkitektfagets vedkommende er situationen ganske kompliceret, fordi den arkitektfaglige tradition i mange arkitekters selvforståelse først og fremmest retter sig mod det skabende – forenklet sagt mod det at udtænke, planlægge og bygge nyt.¹ Begrebet »undersøgelse« er ikke ukendt for arkitektfaget hverken historisk eller i nutiden, men i det omfang arkitekter benytter undersøgelser ses begrebet ofte oversat til noget, der snarere har med kunstnerisk oplevelse og erkendelse at gøre.

Arkitekter bruger mange metaforer og interne ord, og ordet »undersøgelse« får ofte en metaforisk betydning, der dækker over en særlig yndet eller måske eksperimenterende arbejdsmetode. Krav om videnskabelighed og redelighed er ofte svært forenelige med det sansede og kunstneriske, der især spiller en meget central rolle i nutidens arkitektuddannelser. Arkitekterne forholder sig ofte afvisende over for bygningsarkæologen (som imidlertid også kan være en arkitekt) fordi de mener at noget så konkret som bygningsarkæologi er en temmelig nørdet og unødvendig beskæftigelse, der ikke rigtig hører hjemme i arkitektfaget eller i den kunstakademiske tradition, faget i Danmark udspringer af. En stor og kvantitativt dominerende del af arkitektfaget ser det som sin særlige opgave at arbejde med design og nybyggeri som udtryk for nutidens og fremtidens liv. Man kan på sin vis hævde, at arkitektfagets praksis stadig kredser om dele af de tre nøgler som Vitruvius i antikken fremhævede som afgørende målestokker for, om arkitektur kunne siges at være god eller ej.² *Venustas* (skønheden), *Utilitas* (nytten) og *Firmitas* (om det var godt bygget) var i følge Vitruvius begreber der dækkede al kvalitativ vurdering af arkitektur. I dag er de fleste enige om at denne op-

fattelse ikke længere er dækkende, men der er ikke nogen konsensus i arkitektfaget om, hvad det er, der i givet fald skal lægges til eller trækkes fra, for at man med nutidens syn kan tale om *god* arkitektur. Følelse af tidsånd og avantgardisme spiller en stor rolle for nutidens arkitekt, og selvforståelsen i faget er i høj grad bygget op på en fornemmelse for *graden af progressivitet*. Er du »hot or not«? Denne tilgang til arkitektfaget tenderer i de mest grelle tilfælde mod en afvisning af historien (måske i særlig grad de mere anonyme sider af historien) som noget der er af betydning, ligesom også de mere videnskabeligt prægede tilgange i det hele taget afvises. Som følge heraf ses i mange tilfælde også en afstandtagen til de »besværlige«, tidskrævende og kompetencekrævende fagdiscipliner, der siden midten af 1800-tallet har udviklet sig i arkitektfaget for at kunne håndtere det moderne samfunds krav og behov for at forvalte den arkitektoniske kulturarv på bedste vis. Der tænkes her ikke mindst på de kompetencer, den viden og kunnen, der vedrører det at kunne fremskaffe eksakt viden om en bygnings komplekse historie og byggeperioder.

For andre akademiske fag end netop arkitektfaget synes denne problemstilling ikke at optræde på samme måde. Akademiske fag, der på forskellige områder har genstandsfelter til fælles med arkitektfaget, kan i en vis forstand netop defineres eller afgrænses af noget af det, som dele af arkitektfaget afviser. Interessen for historien, dens efterladenskaber og alle de mange forskningsfelter og undersøgelser, der er forbundet hermed, stiller i andre fag krav til videnskabelige metoder og til en akademisk skoling, der kvalificerer til at udføre valide dokumentationer.

Hvis det er rigtigt observeret, at store dele af arkitektfaget mener, at ombygninger, renoveringer, re-

staureringer, eller som det foretrækkes at kalde det lige nu, transformationer, kan udføres ud fra en alene stående kunstnerisk tilgang, så må begrundelsen og hele legitimiteten af den bygningsarkæologiske undersøgelse belyses, diskuteres og afklares. Hvorfor er bygningsstudier og valid viden om objektet nødvendig? Kan undersøgelserne tage overhånd, og er de i alle tilfælde lige nødvendige?

Alle de fag, der er involveret i undersøgelse, dokumentation, bevaring og udvikling af vores arkitektoniske kulturarv, må stille sig selv det grundlæggende spørgsmål: hvorfor undersøger og dokumenterer vi egentlig alle disse historiske objekter? Hvad er den gode grund til at beskæftige sig med fortiden og formidlingen af den? Det er naturligvis så stort et spørgsmål, at det næppe kan belyses fyldestgørende her.

4. Erindringen som skabende kilde

Sender man en tanke tilbage til Friedrich Nietzsches pamflet »Historiens nytte« fra 1874,³ tegnedes der her et billede af en mulig sammenhæng mellem det at undersøge historien og det at skabe og forme nuet. Han påstod, at *for megen* historie er en byrde for mennesket, og at denne tunge byrde kunne være en hindring for menneskets skabende evner. Nietzsche mente ikke, at en kultur kan leve med blikket vendt bagud, at livet, det groende og skabende, er vigtigere end historien, det betragtede og bevarende. Han sluttede en lang tankerække af med at konkludere, at den nyttige del af historien er den, der retter sig fremad, og som på en eller anden måde inspirerer til det nye og bærer det nye frem. Her kan man så i øvrigt i dag bekymret medtænke nazisternes senere så bevidste brug af hi-

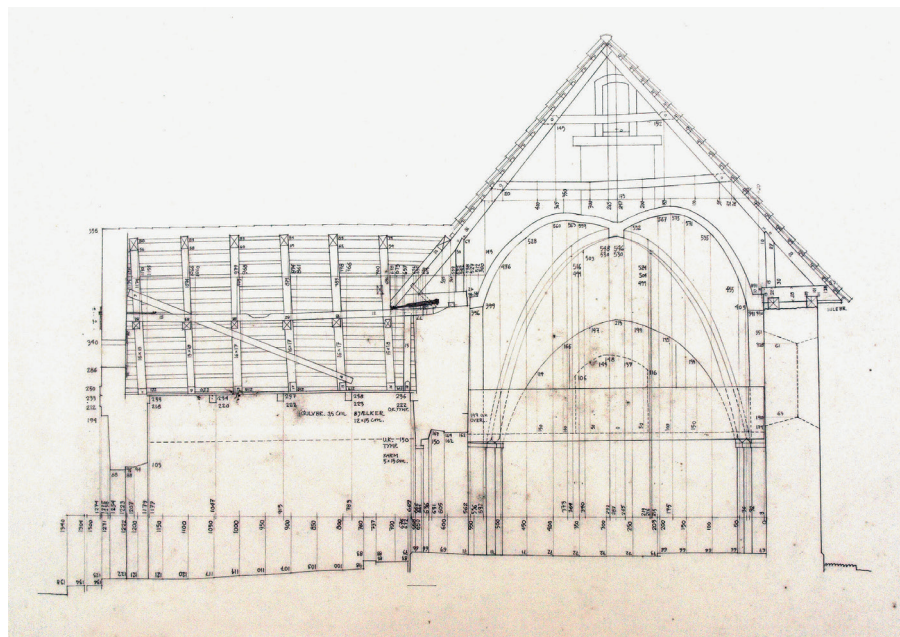

Fig. 2. Der opmåles i undervisningssammenhæng både analogt og digitalt. Den analoge opmåling udføres efter ortogonalprincippet og med fremskæring (trekantopmåling). Dette foretrækkes i undervisningen for at give de studerende den helt elementære rumlige og geometriske forståelse for en metodes betydning. Tegningerne udføres på stedet i bygningen og tegnes med blyant. Der anvendes i kombination både snore, vinkelspejle, laserkruds, laserafstandsmålere, tommestok og målebånd m.m. Herefter kan den enkelte tage andre metoder i brug og udvikle disse. Facader opmåles hvis muligt med programmet Photomodeler. Alle tegninger optages i AutoCad. Tegningseksempel fra Mesing Kirke opmålt af Bendt Longmose Jakobsen, Ole Nielsen og Lars Nicolai Bock 1978. Eksemplet er af ældre dato men viser gældende principper for de tegninger der udført under feltarbejdet er en central del af den endelige dokumentation. Foto LNB 2011.

historien. Men til andre tider er det blevet opfattet anderledes, og på en sådan måde at historien ikke kun ansås som en byrde, men som en inspiration.

I antikkens Grækenland tillagdes *erindringen* en særlig betydning for den *skabende kunst*. I den græske mytologi fandtes en gudinde for erindringen – hun kaldtes *Mnemosyne* og ansås som mor til kunstens ni muser.⁴ Erindringen blev således anskuet som kilden til det *skabende* i kunsten.

Grækernes måde at forstå sammenhængen mellem erindring og kreativitet er tankevækkende. Det giver mening, fordi begrebet *erindring* (båret af fysisk overleverede objekter) efter undertegnedes opfattelse kan forbindes med begrebet *bevaring* og dermed også med *restaurering* og *transformation*.⁵ Her tegner der sig altså et andet billede af sammenhængen mellem undersøgelse, viden, bevaring og udvikling. Hvis der ikke er bevaret noget kan man ikke aflæse fortiden i tingene omkring os, og disse bærer således heller ikke nogen erindring i sig. Denne opfattelse giver en opløftende og kreativt orienteret mening.

Hvad det så er ved erindringen, der »løfter« os videre, og hvem der skal afgøre, hvad der er vigtigt at huske – ja, det er selvsagt et temmelig umuligt spørgsmål at stille og at besvare.

Nærværende artikel vil hermed gerne pege på en sammenhæng mellem det at undersøge det historiske, det at skitsere og bygge nyt i nuet eller for fremtiden. Denne sammenhæng gør, at vi – så mange forskellige fag imellem – har noget fælles – noget at arbejde sammen om.

5. Dokumentation og historie

Hvem skriver arkitekturhistorien eller historien om landets bebyggelse – og hvad lægges der vægt på? Mange fag bidrager hertil. Fagene må komplettere/

supplere hinanden. En historie, der er skrevet med kun én faglig vinkel, vil være monokrom og savne synsvinkler og detaljer.

I de fag der arbejder med at opmåle og undersøge bygninger, er der sikkert enighed om det væsentlige ved at se direkte på »kilden« – at røre ved tingene og tolke direkte og ikke »kun« fra skrevne kilder eller fra eksisterende historieskrivning. Bygningen er den væsentligste kilde til tolkning.

Historien forandrer sig og må genskrives og omskrives, i takt med at nye undersøgelser og ny viden korrigerer det allerede skrevne. I den sammenhæng er det væsentligt hvordan de primære kilder, bygningerne selv, bevares og overleveres.

6. Arkitektfaglig metode

Hvordan eller hvad gør arkitekterne egentlig, når de studerer historiske bygninger – når de bedriver bygningsforskning? Man må her indse, at arkitektfaget ikke er en samling af fagpersoner, der under et kan betragtes som en homogen faggruppe – hverken når vi taler uddannelse, måder at praktisere på eller holdning til omverdenen.

Arkitekter er generelt stærkt orienteret mod det at bygge nyt. Byggeri forstået som noget praksisrelateret alene er dog i denne sammenhæng et meget forenklet begreb, idet flere og flere arkitekter også har en vis teoretisk interesse og dannelse – eller ligefrem uddannelse. Der bliver efterhånden flere arkitekter med en ph.d.-uddannelse.

Byggeri skal her i artiklens udlægning forstås mere bredt som det at *producere bygningskunst* – eller ligefrem værker, der kan sammenlignes med andre kunstneres frembringelser. I den form for bygningskunstnerisk praksis er der naturligvis mange polariseringer og standpunkter. Der er masser af stridig-

heder og kampe for ikke at sige tårnhøje ambitioner om at komme til at fremstå som den person, der har fat i den »lange ende«, når det gælder om at skabe verdensforandrende arkitektur. Længslen efter ikonstatus og udødelighed lader ikke forfængeligheden have megen ro.

Hvordan kommer man så frem til resultatet eller »værket«? Hvordan arbejdes der? Er der en særlig metode? Det er nogle meget vanskelige spørgsmål at besvare og belyse, idet der er uendelig mange forskellige metoder – og selvfølgelig har de fleste arkitekter en arbejdsmetode. Det ville være forkert at antyde andet. Den er måske ikke altid lige gennemskuelig, men tegninger og modeller er vigtige. Arkitekter elsker skitser.

7. Den traditionelle tilgang

Man kan uden overdrivelse sige, at mange arkitekter arbejder mest med selve projektet forstået som generering af idéer, skitsering, projektering og byggeri, hvor opfølgningen på byggepladsen jo traditionelt også har fyldt rigtig meget – ikke mindst tidligere.

Det der ligger forud – f.eks. programmet for det der skal bygges – beskæftiger man sig kun delvist med. Det er jo ofte bygherren, der langt han ad vejen dikterer hvordan store dele af et program for et arkitekturprojekt skal se ud, men mange arkitekter er faktisk dygtige til at »programmere« selv – eller til at kritisere programmet. Nogle arkitekter vil nok mene, at de kunne tegne bedre værker, hvis ikke der var nogen, der forstyrrede. Andre har ligefrem en kærlighed til »modstanden« i arbejdet, for arkitekten bliver naturligvis forstyrret hele tiden af f.eks. bygherrer og myndigheder af alle mulige slags.

Hvordan ser det ud for arkitekten, når fortiden også begynder at blande sig? Når alle de, der arbejder med at

undersøge, beskrive og formidle fortiden, blander sig, og når hensynet til fortiden og krav om bevaring rejses, så kan det medføre mange problemer.

Når man er arkitekt med særlig interesse for og fokus på *Den Arkitektoniske Kulturarv*, tegner situationen sig anderledes. Alene via *specialiseret uddannelse* er man forberedt på, at man fra begyndelsen integrerer alle de tænkelige vinkler, fortidens levn kan påvirke, vanskeliggøre eller berige sagen med. Man må her genoverveje den traditionelle arkitektfaglige metode. »Kulturarvsarkitekten« bliver nødt til at udvide og supplere det, man almindeligvis lærer for at praktisere som bygningsarkitekt, med en række yderligere færdigheder. I restaureringsfaget er der en tradition for at bedrive bygningsforskning som grundlag for arkitektoniske valg og indgreb.

Men selv med dette in mente må det siges, at arkitekten, der vil restaurere eller som mange kalder det nu transformere et historisk bygningsværk, har som mål at aflevere et bygningskunstnerisk produkt – et bearbejdet objekt – som resultat. Arkitekter kan ikke nøjes med at undersøge, forske, læse, skrive og udgive bøger, men må og vil også komme til at præge den arkitektoniske kulturarv fysisk helt konkret.

8. Arkitektonisk Kulturarv på Arkitektskolen Aarhus

Der er, selv indenfor det fagområde man tidligere kaldte *restaurering, by- og bygningspleje*, og som nu på Arkitektskolen Aarhus mere favnende kaldes Arkitektonisk Kulturarv, mange måder at opbygge en arbejdsmetode på. Her tænkes særligt på arbejdsmetoder, der retter sig bevidst mod et både bevarende og udviklende arbejde med historiske bygninger, byer og kulturlandskaber. På Institut for Arkitektonisk

Kulturarv er der over flere årtier tid udviklet en ganske enkel forståelig arbejdsmetode og arbejdsproces, der principielt spænder fra *undersøgelsen* til *formgivningsprojektet* på en logisk og hensigtsmæssig måde. Det er naturligvis en teoretisk tænkt måde, da al projektarbejde i arkitektskoleregi principielt er teori – og ikke praksis.

Artiklen vil her gøre lidt ud af, hvordan man i arkitektskoleregi berører fænomenet »bygningsstudier«, og hvordan det indgår i uddannelsen. Selv om studiearbejde principielt er teori, er det altid konkrete objekter (bygninger eller byer), der er genstand for de metodiske øvelser. Arbejdsprocessen skal ses som en anbefaling eller inspirerende vejledning, der kan tages med ud i arbejdslivet og videreudvikles der, i relation til de rammer og udfordringer man møder der. Det må erkendes, at den *ideelle arbejdsproces* bestemt ikke altid er mulig at gennemføre i sin helhed – af f.eks. økonomiske og tidsmæssige grunde – men »procesøvelserne«, som man også kunne kalde dem, påvirker både den, der arbejder med dem, og de samarbejdspartnere der måtte være og komme fremover.

9. En arbejdsproces

I studierne opbygges arbejds- eller studieprocesserne principielt i 5 dele. De 5 dele eller faser har ikke et på forhånd defineret omfang, og de er ikke ment som et dogmatisk system, der bærer en eller anden form for sandhed eller garanti for kvalitet i sig. De opfattes dog som fornuftige, fordi de giver processen en gennemskuelighed og en logik, der gør det muligt at etablere dialoger med omgivelserne og de samarbejdspartnere man har i processen, og det uanset hvilken holdning man så ellers har til det at restaurere. Holdninger til spørgsmålet om hvorledes man bør restaurere en historisk bygning, har el-

ler bør i bedste fald have noget med bevaringsteori at gøre – noget at gøre med teoretiske standpunkter. Den 5-delte arbejdsproces er imidlertid tænkt som værende *relativ* objektiv, da den ikke foregriber bestemte restaureringsholdninger eller måder at restaurere eller transformere på. Artiklen vil senere belyse hvorfor processen opfattes som værende relativt objektiv.

Fig. 3. Opmålingstegninger tegnes i AutoCad – som regel efter hjemkomsten fra feltarbejdet. Principielt kan indtegningen ske direkte på stedet hvis forholdene og kompetencerne tillader det. Tegninger i AutoCad skal følge og matche de principper, høje standarder og niveau for arkitektonisk tegning, der kendes fra den traditionelle opmålingstegning – f.eks. tidligere tiders tuschtegninger. Tegningseksempel fra Perlegade 51 i Sønderborg, udsnit af sydfacade. Opmålt traditionelt og tegnet i AutoCad af Birgitte Tanderup Eybye 2007.

Processens 5 faser er: 1. undersøgelse – 2. dokumentation – 3. værdisætning – 4. programmering – 5. arkitektonisk intervention (forstået som formgivning og konstruktion/skitse- og realiseringsprojekt).

1. Undersøgelse

Fasen *undersøgelse* består i sig selv af forskellige delelementer. Ingen af dem er i sig selv revolutionerende, men det tilstræbes hele tiden at tage nye metoder og teknikker i brug, når det er muligt og skønnes nyttigt. Det skal understreges, at der er grænser for hvilke faglige kompetencer, der kan bringes i spil, og hvilken type undersøgelser der undervises i. Men der arbejdes i grove træk med følgende undersøgelsestyper på bygningsniveau:

Fig. 4. At finde, identificere og formidle spor efter oprindelige byggeperioder og ombygninger samt tolke disse er en central del af bygningsarkæologien i arkitektfaget. Dette øves i uddannelsen i forbindelse med bygningsopmålinger.

Indvendig bevarer knægt fra bindingsværk. Oluf-Samson-Gang 27, Flensburg. Fra bygningsarkæologisk rapport af Lise Knakkegaard Nielsen, Lærke Karstensen og Mia Thomsen. Foto forfatterne 2010.

Opmåling er en klassisk disciplin i arkitektfaget og er naturligvis stadig grundlæggende for en arkitektfaglig indsats i forbindelse med bygningsforskning. Man må kende bygningens form, rum og teknik – dens fysiske dimensioner. Der praktiseres efter forskellige metoder, hvor både manuel, ortogonalt baseret opmåling og fotogrammetrisk baseret opmåling (Photomodeler og 3D-scanninger) tages i anvendelse. Der bruges alt det nyudviklede udstyr, der er råd til i skolesammenhæng, og økonomien er ikke impopulær. Der lægges vægt på, at de studerende bruger rimelig lang tid i bygningen, når der tegnes, så der er tid til at se og forstå, det der tegnes. Alle tegninger oversættes til digital form gennem arbejdet.

Bygningsdelsbeskrivelse er en del af undersøgelsen. Der udføres registreringer af bygningsdele: fundamenter, bærende mure, skillevejg, etageadskillelser, tagværker, overflader og af hvordan disse dele er sammensat byggeteknisk. Der opøves tillige kompetencer til at foretage tekniske tilstandsvurderinger, der kan være svære for ikke håndværksuddannede.

Bygningsarkæologi er en meget central del af bygningsundersøgelsen. Under og i forlængelse af opmålingerne undersøges bygningen for spor af ombygninger og byggeperioder, og disse indtegnes hvis muligt på tegningerne. Sammenhængen mellem det at *se, tegne og registrere spor* er essentiel og af meget stor pædagogisk og faglig værdi. Man kommer i nærkontakt med bygningen.

Tagværksundersøgelser, hvor forarbejdningsformer, tømmermærker osv. registreres, hører også med her.

Farveundersøgelser udføres undtagelsesvist, men da arkitekter sjældent har kompetencerne og heller ikke de nødvendige redskaber, udføres dette

hvis muligt i samarbejde med en konservator. Dette samarbejde kan stå som et godt eksempel på fler- og tværfaglighed. Der er i studiesammenhæng god basis for samarbejde med konservatorstuderende. Der undervises i bygningsarkæologi under feltarbejdet og ved forelæsninger.

Kildesøgning er en del af bygningsarkæologien. De iagttagelser, der gøres på stedet, sammenholdes med den viden, der efter omstændighederne kan trækkes ud af arkiver og samlinger. Det er en gammelkendt del af faget, og den praktiseres stadig. Der gives i uddannelsessammenhæng en kortfattet introduktion til kildesøgning, brug af arkiver og læsning af gotisk håndskrift. Denne form for studier er fremmed for mange arkitekter, og når det sker, at en historiestuderende eller arkæologistuderende deltager i kulturarvsstudierne på Arkitektskolen Aarhus (og det sker jævnligt), så kan det ofte ses på det faglige niveau. Universitetsstuderende er »på hjemmebane« når det drejer sig om skrevne kilder. Studieudveksling er i øvrigt i denne sammenhæng endnu et godt eksempel på konstruktiv tværfagligt samarbejde. Det ville være gavnligt, hvis denne form kunne udvikles videre endnu. Herved kunne man allerede i uddannelserne mere bevidst øve de samarbejdsrelationer, der er i fagenes praksis.

Arkitektonisk beskrivelse er en selvstændig delproces, der kan være vanskelig – selv for en arkitekt. Formålet er at beskrive en bygning arkitektonisk – både dens form og idé – dens virkninger – og dens forhold til kontekst, både forstået objektivt og subjektivt. Dette består ikke overraskende af at fastlægge stilperioder gennem de detaljer og hovedformer, der måtte være, hvilket kan siges at være en relativt objektiv affære.

En arkitektonisk beskrivelse består dog af meget mere end det. Det forventes faktisk af studerende, der har valgt arkitektonisk kulturarv som speciale, at de skal kunne beskrive en bygnings arkitektoniske virkninger på en indlevet måde. Det bliver imidlertid og naturligvis let ganske subjektivt, når man også skal prøve at beskrive sansede og oplevede kvaliteter ved en bygning, ved rums proportioner, stoflighed, materialernes taktilitet og ikke at forglemme dagslysindfaldets kvalitet. Hvordan gør man det? Man kan jo altid tegne eller tage gode fotografier og lade dem tale det sprog, ordene ikke magter. En anden af dette binds forfattere, Nina Ventzel Riis, arbejder i sin Ph.d. afhandling med bl.a. disse problemstillinger.⁶

En mulig vinkel på den arkitektoniske beskrivelse kan også være det at vurdere, om den bygning, man arbejder med, kan indskrives i en bestemt type af bygninger. Har bygningen nogen forbilleder? *Typologi* er altså også et tema i undersøgelsen.

Bygningshistorisk redegørelse er det samlende og syntetiserende element i bygningsundersøgelsen. Undersøgelsens resultater struktureres, ordnes og diskuteres med henblik på at opstille hypoteser for, hvorledes en egentlig bygningshistorisk redegørelse for den givne bygning skal skrives. Denne redegørelse er den vigtigste og mest tungtvejende del af undersøgelsen, og den leder sammen med undersøgelsens delresultater og bilag videre til selve dokumentationen.

2. Dokumentation og formidling

Når den 2. fase særskilt benævnes *dokumentation*, skyldes det, at de udførte opmålinger og øvrige undersøgelser ikke vil udgøre et tilgængeligt og samlet materiale i sig selv alene. Med ordet *dokumentation* menes produktionen af en troværdig redegørelse, der er til-

gængelig for andre. Dokumentationsfasen består af, at det indsamlede materiale struktureres og ordnes på en måde, der gør formidling mulig. Formidlingen er først og fremmest rettet mod andre fagfolk og i nogen grad mod lægfolk. Formen har oftest været den gammelkendte rapport, men der er også prøvet andre formidlingsformer – særligt digitale, naturligvis – databaser og hjemmesider på internettet. Men den skrevne rapport står stadig stærkest – nok fordi den er læselig og let at orientere sig i.

3. Værdisætning

I dansk sammenhæng er nogle få bygninger fredede og ganske mange er kategoriseret som bevaringsværdige. Det betyder naturligvis noget at myndighederne har foranlediget sådanne beskyttende foranstaltninger for at bevare et lands værdifulde bygninger. Man bør dog stille spørgsmål til begrebet værdi i denne sammenhæng. Ikke for at så tvivl om bevaringsværdier udpeget af myndigheder, men for at udvikle forståelsen for disse og for at konkretisere og legitimere de ofte meget diffuse bevaringsværdier. Hvad er det, der er værdifuldt? På hvilken måde er bygningerne værdifulde? Hvad er det, man skal bevare, når man som arkitekt står over for at skulle restaurere, bearbejde eller addere nyt til en historisk bygning? Hvem er værdierne betydningsfulde for? Hvem bør involveres i værdisætninger? Kan arkitekten stå alene med den opgave, eller lægges der netop her op til et væsentlig tværfagligt samarbejde, som måske også i fremtiden kommer til at række ud over fagenes grænser for med flere interessenters deltagelse at opnå en større legitimitet i værdisætning og bevaring af historiske bygninger og byer? Disse spørgsmål er bl.a. af Bolette Lehn Petersen blevet behandlet i en masterafhandling ved NORDMAK 2011.⁷

Uanset om en bygning er beskyttet af en form for lovgivning eller ej, må man som arkitekt tage ansvar for de værdier, der kan erkendes i nuet. Værdierne er dog kun meget sjældent beskrevet og formidlet, hvorfor der her altid vil være en aktuel opgave som ikke mindst *bygningsforskeren* må tage på sig. Men sådanne værdisætninger er vel altid subjektive i en eller anden forstand! Dette problem bør imødekommes af seriøse bestræbelser på at gøre værdisætninger og processerne forbundet hermed gennemskuelige for både andre aktører og for fremtiden. Ved at udpege og beskrive de værdier man, som den der har undersøgt bygningen, finder på alle skalatrin, operationaliserer man en dialog – en samtale – med alle andre involverede parter og interessenter – herunder også myndigheder og måske ikke mindst bygherrer, der kan have svært ved at forstå, hvad det er, man vil beskytte, og hvad det er man samtidig ikke finder så værdifuldt.

Arkitekten, der vurderer, er ikke noget eksakt sandhedsvidne. Men arkitekten bør kunne systematisere sine iagttagelser og præsentere dem, så de kan danne baggrund for argumenterede valg – valg der kan »ses efter i sømmene« og forstås – også helst af de, der er uenige i valgene.

Ved Restaureringsseminar 2009 afholdt på Arkitekt-skolen Aarhus⁸ var temaet det ofte vanskelige forhold mellem æstetik og kulturhistorie. Det er bl.a. i spændet mellem disse begreber, at værdierne kan beskrives.

I uddannelsen af »kulturarvsarkitekter« arbejdes meget med definition af værdier – med at give begrundelser. Man kan sige, at det øves hvordan man konstruerer begrundelser på grundlag af vurderinger – på grundlag af undersøgelser.

Det er her det førnævnte forbehold kommer ind. Det blev nævnt, at den 5-delte proces, hvor værdisætninger er en del, er *relativt objektiv*. Netop værdisætninger er en del, er *relativt objektiv*. Netop værdisætninger er en del, er *relativt objektiv*.

sætningen peger tydeligt på dette problem. En opmåling kan til en vis grad siges at være en objektiv kortlægning af en fysisk dimension og et veldokumenteret spor er også ganske reelt og konkret at tale om – selv om man kan være meget uenig i, hvad sporet fortæller.

En bevaringsvurdering kan der dog være endog meget delte meninger om. Værdier, og synet på hvad der er værdifuldt, forandrer sig hele tiden. Det er her at arkitektfagets orientering mod bevaringsteoriene og disses historie er særdeles relevant. For et er at have en holdning, noget andet er at have en, lad os sige, »belæst«, gennemtænkt og reflekteret holdning. Sidstnævnte tilgang til holdningsdannelser bør gøre arkitekten i stand til at definere sit udgangspunkt og sit ståsted, ikke ment som et absolut uforanderligt fundament i det faglige liv, men mere som noget, der kan forklares og diskuteres i den enkelte situation.

Alle undersøgelser kan betragtes som værende mere eller mindre prædeterminerede. Det vil sige, at man allerede når man vælger undersøgelsesmetoder og måder at gå til arbejdet på, har lagt nogle værdier ind i processen med bygningen – omend ikke i selve bygningens fysiske substans – så i måden man mener, det er bedst at gøre tingene på. Man tager erfaringer og holdninger med sig – naturligvis og heldigvis. En teoretisk afklaring kan kvalificere de metoder, man anvender og udvikler. Altså: Hvorfor gør vi dette her – på denne måde? Det er bl.a. derfor, at der lægges teori-forløb ind i uddannelsen på Arkitektonisk Kulturarv.

4. Programmering

Først nu i en 4. fase er »kulturarvsarkitekten« klar til at formulere sit program for det egentlige arkitektoniske projekt. I studiesammenhæng kan man benytte sig af den enestående mulighed for virkelig

at prøve at få tingene til at hænge sammen. Virkeligheden er knap så enkel. Der er det i høj grad andres »programmer«, der kommer ind og styrer projektet. Men her kan og bør arkitekten bruge sin viden og sit

Fig. 5. Det har ikke til nu været en metodisk udviklet disciplin at beskrive mere sanselbårne indtryk i bygningsundersøgelser. Der eksperimenteres dog i uddannelsen med at udarbejde arkitektoniske beskrivelser, der fortæller om konkrete arkitektoniske idéer og træk ved en historiske bygning og samtidig søger at redegøre for mere u håndgribelige fænomener – f.eks. rums atmosfære, stemning, lyskvalitet osv. Ullerup Hovedgård på Mors. Foto LNB 2003.

forarbejde til at påvirke og præge planlægningen af, hvad der skal ske med den historiske bygning. Hvad skal bevares, hvad må fjernes, hvad skal genopbygges, rekonstrueres, fornyes eller tilføjes som nyt – både som materiale og som formgivning? Hvad skal og kan der adderes til den historiske bygning på en måde, så de erkendte og formulerede værdier er intakte? Oftrer man måske bevidst nogle værdier for at opnå noget andet?

5. Arkitektonisk intervention

Hvad et skitse- og realiseringsprojekt egentlig består af skal ikke gennemgås her, da det falder uden for temaet i denne samling af artikler. Men det bør fremgå at denne fase naturligvis er meget central for arkitekters indsats som tidligere nævnt. At formgive i sammenhæng med restaurering og transformation af historiske bygninger og miljøer er en kompleks og mangeartet sag. Både i arbejdet med den autentiske bevarede substans og i arbejdet med det nye, der i langt de fleste tilfælde skal tilføjes og lægges til, vil der være behov for formgivningskompetencer på højt niveau.

Det er formgivningsprojektet, der i sidste ende bør vise, hvordan værdierne og programmet forvaltes – hvordan den viden som undersøgelsen har givet, de værdier der er beskrevet, og de krav programmet stiller, forvaltes i et bygningskunstnerisk greb. Bringes værdierne med ind i fremtiden, så andre også kan opleve dem? Formidles de særligt, eller dæmpes de lige så stille ned – måske for at betone en ny helhed? Hvordan agerer arkitekten som formgiver i denne sammenhæng? Her kalder situationen igen på et tværfagligt samarbejde. Ikke mindst i formgivningsprocessen spiller bevaringsteoretiske overvejelser, positioner og standpunkter en central rolle.

10. En sammenhængende proces

Med denne gennemgang forsøges det at vise, at man i uddannelsen tilstræber at hjælpe studerende med at skabe en solid arbejdsproces og en sammenhængende forståelse og heraf følgende argumentation, der, uanset hvilke kreative veje et projekt måtte tage undervejs, uanset hvilke holdninger man har bevaringsteoretisk, er båret af det udbytte, hver af de 5 faser kaster af sig. Faserne bør pege både forud og bagud i processen.

Målet er at prøve at opbygge en relativt objektiv proces som baggrund for mere subjektive valg af indgreb. Det vil selvfølgelig være temmelig ambitiøst at tro, at en sådan proces kan opbygges eller fastholdes i praksis, men det kan dog tilstræbes. Hvis bygningsstudier skal indgå i bevaringsarbejder i fremtiden, bør opmærksomheden på vigtigheden af de beskrevne delprocesser øges. I en fremtid, hvor flere fag forsat krydser og overlapper hinanden som en konsekvens af begrebet flerfaglighed, bliver en fortsat udvikling af tværfaglige samarbejder endnu vigtigere. Alle de fag – såvel akademiske som mere praktiske og håndværksmæssige – der i dag arbejder med bevaring og dermed også med det at frembringe viden om de historiske bygninger, må blive bedre til at arbejde sammen. Det bør være helt naturligt i praksis og bør måske også overvejes i uddannelsesmæssige sammenhænge.

11. Fremtidens faglighed

Den ældre generation i arkitektfagets gruppe af kompetente restaureringsarkitekter er på vej ud af faget. Det er en naturlig ting, og sådan er det jo i alle fag. Det kan i skrivende stund godt se ud, som om der vil opstå en kløft i generationsskiftet. De, der endnu er eller var at betragte som egentlige bygningsforskere, vil komme til at mangle i en periode. Måske er det et

synspunkt, der er for pessimistisk, men det er båret af kendskabet til en række personer, der gennem deres livslange virke har sat en høj standard for, hvad det er muligt for privatpraktiserende arkitekter at bidrage med, når talen er om bygningsstudier og -forskning. Der er hidtil blevet praktiseret bygningsarkæologi og bygningsstudier i erhvervet på vilkår, der har været meget vanskelige. Det har krævet ildsjæle og idealister at frembringe så meget viden, som der trods alt er fremlagt gennem årtierne. De honorarer, man kan få ind i forbindelse med en byggesag, dækker slet ikke det oplagte behov, der er for at skaffe viden om den historiske bygningsmasse, eller det behov der er for at kvalificere den samlede proces i forbindelse med bygningsundersøgelser og efterfølgende restaureringer.

Der bør arbejdes på at tydeliggøre behovet for bygningsstudier i fremtiden. De fag, der i dag arbejder

hver for sig og sammen, bør tage ansvar for at samfundets behov for viden om fortidens bygninger ikke glemmes når der udtænkes idéer, laves strategier, love og budgetter for samfundets udvikling. At frembringe viden om historiske bygninger, byer og kulturlandskaber er en etisk pligt som samfundet må påtage sig, men fagene må tage et ansvar.

Jukka Jokilehto, der er tidligere leder af ICCROM's videreuddannelse i bygningsrestaurering på internationalt niveau, skriver: »*Bevaringen af kulturarven er et kulturelt problem. Det er ikke kun et problem for eksperter, men i høj grad et problem for hele samfundet, og det er opmuntrende, at betydningen af følsomheden på græsrodsniveau gradvist anerkendes på både lokalt og internationalt niveau. Det er her grundlæggende at få fastlagt roller og ansvar for de forskellige forkæmpere og at etablere fælles kommunikation.*«⁹

Fig. 6. Målet for arkitekten der arbejder med den arkitektoniske kulturarv er i de fleste sammenhænge at udforme et bygningskunstnerisk projekt baseret på den viden som bygningsundersøgelsen har givet. Et sådant projekt søger typisk at integrere definerede og forklarede bevaringsværdier med en ny funktion og de nye nutidige lag denne oftest fordrer.

Projekt af Charlotte Lintrup til »Dojo for japansk kampsport i tidligere sporvognsværksted« i København. Ill. Charlotte Lintrup 2009.

12. Uddannelse

Der må uddannes nye generationer af bygningsforskere, der kan tage over. I den forbindelse er der god grund til tværfagligt at samarbejde, støtte initiativer, hjælpe og supplere med særlig viden og særlige kompetencer både i uddannelserne og i fagenes praksis.

Hvordan ser »kulturarvsarkitekten« på det tværfaglige og flerfaglige? Man orienterer sig oftest og ganske naturligt indefra og ud i et fag, og man danner sig et billede af hvorledes andre fag arbejder, og hvor de er placeret i en større helhed i forhold til ens eget fag. Måske kan fagenes måde, at orientere sig på flyttes og optimeres, på en måde så både fagenes virke hver for sig og sammen når et højere niveau.

Hvordan kommer vi videre? Vi må samarbejde, påvirke og argumentere for såvel bedre rammer for uddannelse som for det faglige virke i praksis. Der er tilsyneladende magtfaktorer i uddannelsessystemet og i hele byggesektoren, der ikke har et vidensniveau, der sætter samme faktorer i stand til at agere som udviklende medspillere for de fagområder, der er repræsenteret i denne antologi. Det må afhjælpes.

Læser man i »Arkitekturation Danmark«, der er en dansk arkitekturpolitik udgivet af Regeringen 2007¹⁰, kan man under afsnit 07 læse om vigtigheden af at beskytte den arkitektoniske kulturarv. Der peges bl.a. på *vigtigheden af at etablere og formidle viden om Danmarks historiske bygninger og på det væsentlige i et øget fokus i arkitektuddannelserne*. Der står bl.a.: »Ifølge Kulturarvsstyrelsen afspejles det imidlertid i mange ansøgninger om om- og tilbygninger til fredede bygninger, at arkitekter i dag mangler viden til at aflæse en bygnings historie.«

Det er overmåde vigtigt at fastholde den til enhver tid siddende regering på at afhjælpe disse urimelige forhold og at indfri de ambitioner og løfter, der ligger i arkitekturpolitikken.

Noter

1. Bock 2007 s. 28-33
2. Vitruvius ca. 15 f. Kr. Bog 1, Kapitel 3, 2, s. 6
3. Nietzsche 1874 s. 40-49
4. Den Store Danske Encyklopædi 1999 Bind 13, s. 508
5. Bock 2007 s. 28-33
6. Ventzel Riis 2009 s. 8-15
7. Lehn Petersen 2011 s. 40
8. Restaureringsseminar 2009. Disse seminarer afholdes årligt.
9. Jokilehto 2007 s. 56
10. Regeringens Arkitekturpolitik 2007 s. 36-39

Litteratur

- Bock, Lars Nicolai: Restaurering og Bygningskunst. *Arkitekten* 8, 2007.
- Den Store Danske Encyklopædi 1999, Bind 13.
- Jokilehto, Jukka: Beskyttelse af kulturel arv – Nye internationale tendenser. *Arkitekten* 8, 2007.
- Nietzsche, Friedrich: *Historiens Nytte – 1874*. København 1994.
- Petersen, Bolette Lehn: *Interessentinddragelse i værdisætning af arkitektonisk kulturarv*. Masterafhandling. NORDMAK 2011 (ikke publiceret).
- Regeringen 2007: *Arkitekturation Danmark, rammer for liv – rammer for vækst*. Kulturministeriet 2007.
- Riis, Nina Ventzel: Kulturarvens usynlige konstruktioner. Dokumentation – et vindue til fortiden. *Herregårdshistorie* 4, 2009.
- Vitruvius Pollio, Marcus: *de Architectura – 10 Books on Architecture*, ca. 15 f. Kr., Bog 1, kapitel 3, 2, s. 6

Internet links

- Restaureringsseminar 2009: Æstetik versus Kulturhistorie <http://rum1.aarch.dk/index.php?id=restaureringsseminar2009>
– downloaded den 28. oktober 2011